

САМОВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті розглянуті складові самовиховання як основи формування у молоді професійного потенціалу – роль загальноосвітніх знань, зміни в ціннісних орієнтаціях та життєвих установках сучасної молоді, сучасні вимоги до підходів формування базових знань.

Ключові слова: самовиховання, базові знання, ціннісні орієнтації, професійний потенціал.

Постановка проблеми. Розвиток вищої професійної освіти в сучасний період висуває проблеми методології і теорії самовиховання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми методології і теорії самовиховання, його взаємозв'язку з вихованням розглядали дослідники: А. Арет, В. Галузинський, І. Донцов, О. Ковальов, І. Кон, О. Кочетов, Ю. Орлов, Л. Рувинський, К. Ушинський та ін. Різним аспектам самовиховання в підлітковому віці присвячені праці Р. Гариф'янова, С. Єлканова, А. Колдунова, М. Тайчинова та ін. Особливості морального самовиховання майбутніх учителів досліджували А. Арет, І. Донцов, С. Єлканов, О. Ковальов, В. Кисельов, Л. Рувинський, М. Тайчинов. Окремі питання цієї проблеми в ракурсі професійної підготовки студентів, розвитку педагогічної творчості вчителя розкрито в дослідженнях О. Дубасенюк, В. Сагарди, С. Сисоевої та ін. Актуальність порушеної проблеми підтверджують праці сучасних педагогів – І. Беха, М. Євтуха, С. Карпенчук, С. Кириленко, В. Оржеховської, Д. Пенішкевич, В. Поліщук, В. Семиченко, Т. Хілько та ін. Про зацікавленість нею свідчать також кандидатські дисертації, які були захищені впродовж останніх років (С. Даньшева, А. Калініченко, Л. Ярова, О. Яцій та ін.).

Проблеми використання у самовихованні народної педагогіки розглядали Г. Васянович, В. Кузь, М. Стельмахович, Є. Сявакко; самовиховання засобами художньої літератури в контексті вивчення питання формування морального ідеалу, цінностей особистості досліджували М. Євтух, Т. Завгородня, С. Золотухіна, О. Сухомлинська.

Мета статті. Проаналізувати складові програми і підготовчої роботи самовиховання у формуванні особистості.

Виклад основного матеріалу. Самовиховання як явище завжди цікавило і цікавить філософів, психологів, фізіологів і особливо педагогів. Це – надзвичайно складне явище духовного життя людини і спільноти, яке відображається в особистій та суспільній свідомості.

Не дивлячись на достатню кількість робіт сучасних дослідників присвячених темі самовиховання (Ковальов О.Г., Кочетов О.І., Русаков В.О., Шмаргун В.М.), проблема підвищення ролі самовиховання залишається актуальною та малодослідженою. Новий час вимагає від педагогів змісту, форм самовиховання, адекватних сучасним соціально-педагогічним реаліям.

Шлях людини до самого себе складний: необхідно пізнати себе, свої сили і здібності, визначити свій життєвий шлях, випробувати себе в праці, пережити ненависть і захоплення, стати цікавою для інших людиною, корисним для суспільства громадянином. І при цьому безперервно боротися із злом в собі і навколишньому світі, виправляти свої помилки, долати слабкості і недоліки, позбавлятися від пороків і негативних якостей, тобто перевиховуватися. Самовиховання і самопізнання, самоудосконалення і самоперевиховання, формування у себе позитивних якостей і подолання наявних недоліків – все це близькі процеси. Завжди і у всьому необхідні самодисципліна, самоконтроль, щоб не дозволяти собі слабіти духом і тілом. Тому що головні вороги в нашому житті – самозаспокоєність, самовдоволення, самозакоханість. Неприйнятні в житті самоприниження, невпевненість в собі. Необхідно щодня використовувати самокритичність, самонавіювання, самохвалення.

Вимоги суспільства до особистості і її власні вимоги до себе ефективно реалізуються тільки в процесі самовиховання і самоосвіти. Самоосвіта є одним із способів самовиховання. Кінцева мета самовиховання полягає у формуванні всебічно розвиненої особистості, що відповідає як суспільним інтересам, так і власним потребам. Самовихованням особистість збільшує свої сили і тим самим досягає найбільшої віддачі. Самовиховання має і особисту значущість. Воно сприяє вдосконаленню професійної майстерності, що пов'язане як з матеріальною, так і моральною зацікавленістю особистості.

Загальноосвітні знання – основа для професійної підготовки молоді. Професійна освіта обслуговує конкретні види трудової діяльності. Історично поступово з неї виділились знання, уміння та навички, які склали загальну основу різних видів та форм професійно-трудова діяльності, а пізніше одержали назву загальноосвітніх і стали передаватись всьому підростаючому поколінню незалежно від майбутньої професії. „За педагогічною професією історично закріпились дві соціальні функції – адаптивна і гуманістична („людиноутворююча“). Адаптивна функція пов’язана з пристосуванням учня, вихованця до конкретних вимог сучасної соціокультурної ситуації, а гуманістична – з розвитком особистості, творчою, індивідуальністю“ [7, с. 11]. Межі загальноосвітніх знань постійно зростають: початкова, неповна середня, середня освіта. Сьогодні без повної середньої освіти не можна успішно оволодіти більшістю сучасних професій.

Загальноосвітня школа є головним інститутом, за допомогою якого формується моральний та інтелектуальний потенціал трудових ресурсів суспільства. Українська система освіти формувалася в умовах планово-розподільчої, командно-адміністративної системи управління. Це відбилося на змісті, формах та методах навчання і виховання. Сучасна школа орієнтується на ринкову соціально-економічну систему. Це змінює цільові орієнтації форм та методів навчання. Нові умови вимагають і суттєвих змін [1, с. 37].

У радянській школі учень був не стільки суб’єктом, скільки пасивним об’єктом навчально-виховного процесу. Можливості учнів та батьків не могли конструктивно впливати на навчальний процес та були мінімальними, бо не мали змоги вільно вибирати об’єм та різні форми й методи навчання. Школа орієнтувалася на те, щоб закласти у пам’ять учнів певний мінімум готових знань. За 11 років навчання учні отримують величезний обсяг знань. На жаль, одні з них швидко забуваються, другі – швидко старіють, знецінюються, треті – перетворюються на баласт через невміння використати їх при вирішенні повсякденних життєвих завдань. Орієнтація на „середнього“ учня, нівелювання та стандартизація, відсутність індивідуалізованого, диференційованого підходу, який максимально враховує здібності та інтереси людини, – це ще один аспект навчального процесу, який суперечить ринковим умовам [1, с. 37].

Національна програма освіти України, Болонський процес встановлює нові орієнтири поступового наближення навчального процесу до європейських умов. Це система раннього виявлення здібної молоді, запровадження варіативних технологій навчання з різними темпами вивчення навчального матеріалу, організація груп та класів педагогічної підтримки, а також груп обдарованих дітей, створення можливості навчання за індивідуальними програмами для особливо обдарованих дітей, заохочення індивідуального стилю навчання [1, с. 38].

Необхідна суттєва корекція виховної роботи у загальноосвітній школі, бо існують нові умови формування професійного потенціалу працівника у ринковій економіці. Академік М. Ярмаченко стверджував, що у процесі реформування українського суспільства у нашій школі „порушився відпрацьований роками виховний механізм... Школа водночас позбавлена і виховної ідеології, і виховних форм роботи, і засобів поліпшення, що так чи інакше служили вихованню“ [1, с. 38; 9, с. 1]. Дослідження вчених лабораторії трудового виховання і професійної орієнтації НДІ педагогіки України свідчать, що „такий процес призводить до особистісної і соціальної дезорієнтації, появи тенденцій до нігілізму, невмотивованої поведінки тощо“ [1, с. 38; 8, с. 7].

Позитивні зміни у ціннісних орієнтаціях і життєвих установах сучасної молоді. Позитивними змінами у ціннісних орієнтаціях і життєвих установах сучасної молоді є те, що вона звільнилася від ідеологічного тиску, старих догм. Відходять у минуле утриманські настрої, приходить усвідомлення необхідності особистої ініціативи і активності для забезпечення свого життєвого добробуту, формується позитивне ставлення до приватної власності і підприємництва. Але існує цілий ряд суттєвих **негативних змін** у ціннісних орієнтаціях та життєвих установах молоді: 1) політична апатія, байдужість, а нерідко і політичний нігілізм; 2) соціальний песимізм; 3) моральний релятивізм, який нерідко переходить в аморальну поведінку; 4) девальвація цінності праці; 5) девальвація цінності освіти [1, с. 38; 2, с. 2-6].

На сучасному етапі необхідно визначитись від яких традиційних орієнтацій у вихованні слід відмовитись, які стереотипи поведінки перебороти, а що зберегти, відновити та примножити. Найбільш простим, але, на наш погляд, дуже шкідливим є революційний підхід: відкидаємо все, що було раніше і замінюємо все це на щось з протилежним знаком (колективізм на індивідуалізм, альтруїзм на егоїзм, інтернаціоналізм на націоналізм тощо) [1, с. 38].

Зміни в ціннісних орієнтаціях та життєвих установах сучасної молоді. Аналіз тенденцій сучасного соціально-економічного і політичного розвитку народів інших країн дає можливість виділити ряд цінностей і життєвих установок, засвоєння яких допоможе молоді швидше адаптуватися до нових суспільних умов життєдіяльності:

- самостійність, ініціатива, особиста відповідальність за свою долю і добробут;
- готовність до конкуренції, ділового суперництва, перемог та програвів;

- нетерпимість до зла, насилля, сваволі і в той же час терпимість і повага до людей з іншими поглядами, стилем індивідуальної поведінки;
- повага до багатства, слави і влади, які здобуті власною працею, талантом, підприємництвом; повага до інтересів інших людей, готовність йти на розумний компроміс, добиватися консенсусу у процесі колективної взаємодії [1, с. 38; 2, с. 6].

Практика професійної орієнтації учнів середніх шкіл вимагає суттєвих змін. В умовах екстенсивного розвитку та постійного дефіциту працівників головні зусилля організаторів професійної орієнтації були спрямовані на те, щоб змінити життєві плани та очікування молоді до рівня поточних кадрових потреб регіону. Це суперечило здоровим життєвим інстинктам та орієнтаціям людей і природному соціальному механізму відбору претендентів на різні поверхи соціально-статусної піраміди зайнятості. Природною для більшості молоді є орієнтація на досягнення більш високих соціально-статусних позицій у суспільстві, які забезпечують більший прибуток, престиж, авторитет, владу тощо. Намагаючись забезпечити можливість зайняти ці більш високі позиції, вони прикладають значні зусилля, мобілізують свої потенційні резерви. У процесі конкурентного вибору ті, кому вдалося сформувати найбільш високий рівень професійного потенціалу, займають вищі поверхи соціально-статусної піраміди зайнятості. Інші ж вимушені зайняти нижчі поверхи, але з надією у перспективі, при певних особистих зусиллях, піднятися вгору. Це спричиняє високу напругу, яка живить процес постійного зростання сукупного професійного потенціалу суспільства. Тому тривогу повинно викликати не те, що так багато учнів бажають одержати вищу освіту та працювати вищими менеджерами, банкірами, вченими тощо, а те, що значна їх частина вже на ранніх етапах формування свого професійного потенціалу обмежує свою життєву мету такими видами професійної діяльності, які вимагають мінімального інтелектуально-вольового напруження [1, с. 39; 6].

Ринкова економіка спонукає учнів сформувати якомога більший професійний потенціал, який дозволяє швидко освоїти різні професії: широкі загальнонаукові та спеціальні знання, вміння здобувати нові знання, висока працездатність, вольові якості, готовність до конкурентної боротьби за найбільш престижні та вигідні види діяльності. У ринковому суспільстві у сфері зайнятості, претенденти ведуть боротьбу за найкращі позиції (найбільш престижні робочі місця, найбільш престижні організації тощо), а потім „знижуються“ до менш прийнятних з надією піднятися у майбутньому на вищу сходинку. Тому учнів слід орієнтувати не стільки на конкретну професію, скільки на вміння будувати певний тип професійної кар'єри в динамічних умовах конкурентних ринків праці [1, с. 39].

Головними завданнями педагогів ВНЗ у Державній національній програмі „Освіта“ є: „Професійна освіта спрямована на забезпечення професійної самореалізації особистості, формування її кваліфікаційного рівня, створення соціально-активного, морально і фізично здорового національного виробничого потенціалу, який має посідати важливе місце у технологічному оновленні виробництва, впровадженню у практику досягнень науки і техніки“ [1, с. 38; 4].

На сучасному етапі можна стверджувати, що 60-70 % випускників відчували у перший рік самостійної праці труднощі у зв'язку з відсутністю необхідних умінь і навичок. Це результат цілого комплексу різнопланових чинників, які знижують ефективність навчального процесу: 1) перевага „класичних“ пояснювально-ілюстративних методів навчання; 2) відсутність спеціальних обладнаних лабораторій, які дозволили б до автоматизму відпрацьовувати окремі елементи та комплекси вмінь; 3) брак кваліфікованого професорсько-викладацького персоналу, який водночас досконало володіє певними знаннями, вміннями, навичками; 4) специфічні відомчі критерії оцінки діяльності вищих навчальних закладів (виконання плану набору, успішність тощо) [1, с. 40].

Сучасні вимоги до підходів формування базових знань. На думку академіка АПН України Н.Г. Ничкало, посилення інноваційної діяльності у професійній освіті, широке впровадження нових педагогічних та інформаційних технологій у навчанні поступово змінюють роль педагога в цьому процесі, потребують інтегрування змісту та основних форм діяльності викладачів спеціальних дисциплін та відповідальних за практику, переходу до забезпечення підготовки науково-педагогічних кадрів, які б органічно поєднували теоретичне і практичне навчання [1, с. 40; 7, с. 44].

Досвід розвинутих країн свідчить, що найефективнішою є альтернативна форма професійної підготовки. Суть альтернативного підходу: теоретичне навчання періодично чергується з повноцінною професійною діяльністю за майбутньою спеціальністю. Теоретичне навчання та організація праці підпорядковані єдиній програмі. Послідовне ускладнення повинно відповідати теоретичній підготовці учнів і таким чином закріплювати одержані знання на практиці. Теоретичне навчання спирається на досвід професійної діяльності [1, с. 40; 9].

У сучасних умовах ВНЗ повинні звертати особливу увагу на підвищення професійного потенціалу своїх випускників до змін та вимог сучасних ринків праці. Для державного службовця важлива професійна і психологічна гнучкість, готовність до постійного підвищення кваліфікації. Але професійне навчання – не тільки накопичення знань. Воно передбачає відповідну базу, фундамент знань, що

дозволяє комбінувати їх та нарощувати, при необхідності швидко змінювати спеціалізацію, посаду [1, с. 40].

Високий професійний потенціал формують і творчі здібності студентів у процесі їх навчання у ВНЗ. Це шлях, „який формує здібності самостійно освоювати нові досягнення науки та техніки, тобто здібність самому рухатись разом з науково-технічним прогресом, який прискорюється“ [1, с. 40; 6, с. 12]. Самостійність у вирішенні професійних завдань дає можливість опановувати нові методи і форми роботи без додаткового навчання. Адже нове вирішення уже відомих завдань, незважаючи „на свою об’єктивну новизну, суб’єктивно новим для такого спеціаліста не буде“ [1, с. 40; 5, с. 5].

Для забезпечення формування високого професійного потенціалу майбутніх працівників, педагоги ВНЗ повинні особливу увагу звертати на комплекс психолого-педагогічних завдань, які забезпечують індивідуалізацію навчально-виховного процесу: 1) ефективна адаптація до умов навчального закладу; 2) визначення основних психофізіологічних характеристик студентів, їх схильностей; 3) формування цілісної образно-комунікаційної моделі майбутньої професії; 4) індивідуалізація та диференціація навчання; 5) спрямоване формування індивідуального стилю діяльності, у відповідності з особливостями нервової системи [1, с. 40-41; 3, с. 105].

Наступним етапом формування професійного потенціалу молоді є робота керівників та фахівців організацій та установ. Для яких педагогічна взаємодія з адаптантами є тільки одним із фрагментів специфічних організаційно-службових функцій. Головним службовим завданням для них є досягнення певних показників діяльності організації. Виконання цих завдань потребують якомога швидше і успішніше організувати процес професійної адаптації нового поповнення працівників та створити сприятливі умови для ефективного використання і подальшого розвитку їх особистісного професійного потенціалу [1, с. 41].

Використані джерела

1. Васильєв В.В. Самовизначеність молоді у формуванні їх професійного потенціалу // Вісник ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка. Випуск 50. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернівці: ЧДПУ, 2008. – № 50. – С. 37-41.
2. Васильєв В.В., Мокряк В.Л. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді // Придніпровський науковий вісник. Історія і соціологія. 1997. – № 26. – С. 1-7.
3. Гончарук П.А. Психологія навчання. – К.: Вид-во при Київському держ. ун-ті вид-го об’єд. «Вища школа», 1985. – 144 с.
4. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ ст. – К., 1994. – 62 с.
5. Колошин І.П. Проблемы формирования технического мышления. – М.: Издательство МГУ, 1974. – 184 с.
6. Леонтьев А.Н. О некоторых перспективных проблемах советской психологии // Вопросы психологии. – 1967. – № 6. – С. 9–18.
7. Ничкало Н.Г. Інформаційно-технічний виклик ХХІ століття і проблеми професійної освіти // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХПУ», – 2000. – № 1. – 126 с.
8. Тименко М., Лавриченко Н. Вибір // Голос України. – 1992. – № 115 (20 червня). – С. 7.
9. Ярмаченко М. Вічна проблема на зламах історії // Педагогічна газета. Академії педагогічних наук України. – 1996. – № 1. – С. 1.

Grischenko S.

SELF-EDUCATION OF YOUNG PEOPLE AS BASIS OF FORMING OF PROFESSIONAL POTENTIAL

In the article of considered making self-educations as bases of forming for the young people of professional potential are a role of educational background, changes in the valued orientations and vital options of modern youth, modern requirements to approaches of forming of base knowledges.

Key words: self-education, base knowledges, valued orientations, professional potential.

Надійшла до редакції 26.07.2010